

Etiikasta ja tietämisen filosofiasta

Jouko Suvanto ja Timo Mantere, Vaasan yliopisto

ETIIKASTA

Etiikka sanana on lähtöisin muinaiskreikasta (*thos* = vakiintuneet tavat) ja tarkoittaa nykyään elämän olennaisimpien kysymysten tutkimista ja kysymistä. Mitä on hyvä elämä, miten tulla oikeudenmukaiseksi yksilöksi, onko ihmisellä oikeus päättää oma elämänsä niin halutessa ja millä ehdoilla tämä oikeus on olemassa.

“At his best, man is the noblest of all animals; separated from law and justice he is the worst.” - Aristotle

Etiikan toteuttaminen on tavallisesti normien luomista ja ylläpitoa; hyväksyttävien ja hylättävien tekojen ja käytäntöjen erottamista toisistaan. Yksittäisten ihmisten eri arvot ja kokemukset synnyttävät aina tulkintaerimielisyyksiä. Ihmiset nähdään usein objekteina, joiden varassa lepää moraalien ja vastuu raskas kuorma.

Mikä teko on sitten oikea? Seurausetiikan I. konsekventialismin mukaisesti jokainen teko voidaan moraalisesti arvottaa sen kontekstissaan tuottaman hyvän perusteella. Konsekventialismi nykymuodossaan pohjautuu 1800-luvun brittiläiseen utilitarismiin ja noudattaa teollistuneen yhteiskunnan sosiaalisia ja oikeudellisia reformeja. Tämän suuntauksen merkittävimmät edustajat olivat Jeremy Bentham ja John Stuart Mill.

Skotlantilainen valistusajan filosofi David Hume teki selvän eron deskriptiivisten ja normatiivisten ideoiden välille. Tieteellisen tutkimuksen piti tutkia sitä, miten asiat olivat eikä suinkaan sitä, miten niiden pitäisi olla. Tämä kanta poikkeaa merkittävästi nykyisten systeemiajattelijoiden, esim. Churchmanin, valitsemasta kannasta, jonka mukaan tieteen tulisi aina pyrkiä parantamaan maailman nykytilaa.

Kone-etiikan rakennuspalikoita voidaan löytää ja kehittää tutkimalla ihmisapinoiden käyttäytymistä. Niiden etiikka ja moraaliset normit voivat hyvinkin toimia lähtökohtana älykkäiden koneiden sääntöjärjestelmille. Eettisten koneiden kehitys on kuitenkin vielä alkuvaiheissaan eikä ole ollenkaan varmaa mihin suuntaan se kulkee.

ACKOFFIN TIETÄMISEN TASOT

Russell Ackoff on esittänyt seuraavaa viittä eri tietämisen tasoa:

- Data.** Symbolit, merkit, tekstijonot, jne.
- Informaatio.** Prosessoitua dataa, josta on hyötyä. Vastaa sellaisiin kysymyksiin kuten “kuka, mitä, missä ja milloin”.
- Tietämys.** Datan ja informaation oikea soveltaminen edellyttää aina kokemusta ja ennakkotietämystä, joiden avulla uudelle tiedolle voidaan antaa merkitys.
- Ymmärrys.** Ympäristöön kohdistuvien tekojen vaikutusten ja merkitysten tarkastelua, joka vastaa kysymykseen “Miksi” eli selvittää kausaliteetteja.
- Viisaus.** Syvällisen ymmärryksen arviointi ja sen edelleen kehittämisen. Suurten kompleksisten kokonaisuuksien tajuaminen.

Kaksi ensimmäistä tietämisen tasoa voidaan helposti tietokoneistaa ja automatisoida. Kolmannelta tasosta ylöspäin asiat ovatkin jo paljon vaikeampia. Ackoffin mukaan ymmärrys ja viisaus ovat tyypillisesti elävien järjestelmien ominaisuuksia. Tällaiset järjestelmät voivat itse muuttaa kognitiivisen toimintansa sääntöjä ja ehtoja (=skeemoja). Viisauden avulla ihmisillä on mahdollisuus luoda ja hallita uutta tulevaisuutta sen sijaan että he toistaisivat menneitä ja nykyistä olemassaoloaan.

HABERMASIN TIEDONINTRESSIT

Habermas perustelee tiedon ja intressien suhteen hyvin funktionalistisella tavalla. Tieto ja tietäminen liittyvät kiinteästi historiallisen ihmisen universaaliin pyrkimykseen tuottaa oma olemassaolonsa sekä uusintaa itsensä lajina. Intressi tekniseen kontrolliin, praktiseen ymmärrykseen ja emansipaatioon nousevat luontoperäisestä pakosta ja määrittävät “ne erityiset näkökulmat, joista käsin voimme vasta käsittää todellisuuden sinänsä (An Sich)”.

Näistä luonnollisista intresseistä muodostuu kolme tiedonintressiä:

- Tekninen tiedonintressi.** Ihmisten täytyy tuottaa instrumentaalisen toiminnan avulla luonnosta kaikki, mitä he tarvitsevat uusintaakseen materiaalsen olemassaolonsa. Tämän intressin tuloksena meillä on nykyinen teknologinen infrastruktuuri hyötyineen ja haittoineen; “missä olisimmekaan ilman tiedettä ja missä olemmekaan sen kanssa”.
- Praktinen tiedonintressi** luo sellaista tietoa ja kulttuuristen symbolien tulkintaa, joka mahdollistaa yhteiskunnallisen toiminnan orientoitumisen yhteisten perinteiden puitteisiin. Historiallisesti hermeneuttiset tieteet eivät saavuta tietoaan empiirisellä havainnoinnilla vaan erilaisten kulttuuristen merkitysten ymmärtämisen kautta.
- Emansipatorinen tiedonintressi** liittyy ihmisten vapauttamiseen perinteen ohjaamasta ajattelusta ja olemisesta. Se koskee myös ihmisen vapautumiseen yhteiskunnallisesta pakotuksesta ja yleensäkin determinoidusta olemisesta. Emansipatorisen intressin tarkoituksena on ohjata itsereflektiota ja se on yhteinen tiedonintressi sekä kriittisille tieteille että filosofialle. Tämän intressin päämääränä on emansipoitunut yhteiskunta, joka toteuttaa jäsentensä kasvamista kypsyyteen ja mahdollistaa pakotuksesta vapaan kommunikaation ihmisten kesken.

Habermasin tiedonintressit määrittävät samalla kolme mahdollista tiedon kategoriaa: informaation, tulkinnan ja analyysin.

KONEELLINEN TUSKA JA KÄRSIMYS

Kysymys kuuluukin: voimmeko mallintaa inhimillisen tuskan ja kärsimyksen niin hyvin että älykäs kone pystyy sen perusteella toimimaan oikein? Onko tällaiselle koneelle tai tekoälylle ylipäätään mahdollista arvottaa eri tekoja valitun yhteisen arvopohjan mukaisesti?

“The question is not, ‘Can they reason?’ nor, ‘Can they talk?’ but rather, ‘Can they suffer?’” – Jeremy Bentham

LÄHTEITÄ

- [1] Ackoff, R. L. 1974. *Redesigning the Future: as systems approach to societal problems*. John Wiley, New York.
- [2] Finlayson, James Gordon. (2005). *Habermas: A Very Short Introduction*. Oxford University Press, UK
- [3] Habermas, Jürgen. 1987. *Knowledge & Human Interests*. Polity Press, Cambridge, UK
- [4] <https://plato.stanford.edu/contents.html>